

УДК 334.7.631

К.М. Кудак

**АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

У статті здійснено аналіз та оцінку функціонування аграрного сектору економіки Закарпатської області. Проведена порівняльна характеристику основних показників, що характеризують діяльність суб'єктів господарювання аграрної сфери Закарпаття та прикордонних до регіону країн ЄС. Визначено, що в даний час основними суб'єктами господарювання аграрної сфери Закарпатської області виступають господарства населення, що з часом повинні трансформуватися у фермерські господарства – основи функціонування сільськогосподарського виробництва європейських країн.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарське виробництво, особисті селянські господарства (ОСГ), фермерські господарства, господарства населення.

В статье осуществлен анализ и оценка функционирования аграрного сектора экономики Закарпатской области. Проведена сравнительная характеристика основных показателей, характеризующих деятельность субъектов хозяйствования аграрной сферы в Закарпатье и приграничных к региону стран ЕС. Определено, что в настоящее время основными субъектами хозяйствования аграрной сферы Закарпатской области выступают хозяйства населения, которые со временем должны трансформироваться в фермерские хозяйства – основы функционирования сельскохозяйственного производства европейских стран.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельскохозяйственное производство, личные крестьянские хозяйства, фермерские хозяйства, хозяйства населения.

The article provides an analysis and assessment of the agricultural sector of Transcarpathian region compared to the indicators and relevant indicators in the surrounding to region EU countries, including Hungary, Poland, Romania and Slovakia.

Determined that agriculture is one of the priority spheres of the economy of Transcarpathia, employing over 23 % of the economically active population of the region, despite the fact that a characteristic feature of the land area is forest cover and low percentage of areas suitable for agricultural production (35 % of the total land area) and the lowest in Ukraine arable land (44 % of the total area of farmland in the region).

Based on the analysis, determined that for the period from 2000 to 2013 the agricultural sector of Transcarpathian region was characterized by negative dynamics, including the level of labour productivity, which have decreased by 10,3 %, the index of agricultural production – by 7,5 %. Number of farms for the period decreased by 3,5%, households – 14,7 %.

The study noted that despite the fact that in Transcarpathia the households are the main entities of agrarian sphere of the region (81,62 % in the total agricultural producers of the region), they eventually have to be transformed into farms – the basis of agriculture sector functioning in Europe.

This situation requires making significant adjustments in government policies to support agriculture in the economy of our country and the region, which should include a system of legal, financial, economic and organizational measures aimed at increasing economic efficiency in households with a view to their subsequent transformation into a more efficient business structure, development cooperation and clusters that eventually will lead not only to improve economic efficiency in the agricultural sector, but also contribute to strengthening integration processes in all areas of the rural economy, rising social and economic development at the micro-, meso- and macro levels.

Keywords: agricultural sector, agricultural production, households, farms.

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки України та її регіонів знаходиться на етапі трансформаційних перетворень й характеризується наявністю низки негативних тенденцій, зокрема скороченням рівня зайнятості, обсягів виробництва продукції, недостатніми темпами залучення інвестицій, а відповідно – низьким рівнем інноваційної активності агровиробників. Поряд з цим, характерною особливістю сільськогосподарського виробництва, зокрема й Закарпатської області, є наявність великої кількості дрібних агровиробників – особистих селянських господарств, що виступають основними суб'єктами господарювання на селі, проте, не зважаючи на нарощування темпів виробництва, їх функціонування не відповідає сучасним умовам розвитку цивілізованого аграрного ринку, оскільки для багатьох ОСГ така діяльність є вимушеною, як необхідність пошуку додаткових джерел доходів в складних економічних умовах господарювання. Така ситуація вимагає переорієнтації аграрного сектору економіки на більш ефективні форми виробництва, зокрема створення фермерських господарств, що функціонують на засадах кооперації й виступають основою сільськогосподарського виробництва розвинених європейських країн. З огляду на це, з метою визначення перспектив подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва Закарпатської області, необхідним є проведення порівняльної оцінки діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки Закарпаття та відповідних індикаторів, які характеризують функціонування аграрної сфери економіки нашої держави та країн ЄС, що набуває особливої актуальності в умовах посилення євроінтеграційних процесів в економіці України.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У працях А. Балян, О. Барановського, З. Варналія, М. Зубця, П. Гайдуцького, В. Геєця, А. Даниленка, М. Долішнього, М. Козоріз, І. Лукінова, С. Писаренко, П. Саблука, В. Юрчишина розкриваються різні аспекти розвитку аграрної сфери економіки України.

Зокрема, питанням ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва Закарпатської області присвятили свої праці В. Мікловда, М. Лендел, М. Пітюлич, М. Газуда. Разом з тим, необхідним є здійснення оцінки сучасного стану аграрного сектору економіки регіону у порівнянні із загальнодержавними показниками та відповідними індикаторами прикордонних до Закарпаття територій європейських країн з огляду на посилення євроінтеграційних процесів в нашій державі.

Завдання дослідження. Мета дослідження полягає у висвітленні основних тенденцій розвитку аграрного сектору економіки Закарпатської області та його економічній оцінці у порівнянні із загальнодержавними показниками та відповідними індикаторами прилеглих до області країн ЄС.

Основний матеріал дослідження. Сільськогосподарське виробництво є однією із пріоритетних сфер економіки Закарпатської області, де зайнято більше 23 % економічно активного населення регіону та створюється близько 14 % валової доданої вартості (порівняно з 7,8 % по Україні та більше 5 % – у прилеглих до області територій Угорщини та Румунії, близько 2,5 % – Польщі та 0,5 % – Словаччини) [1, 2, 3].

Оскільки однією з ознак Закарпаття є чітко виражена просторова вертикальна зональність, що включає низинну, передгірну та гірську природно-економічну зону, ведення сільськогосподарства в межах зазначених зон має свою специфіку. Зокрема, гірські райони області (Міжгірський, Рахівський, Воловецький райони) спеціалізуються в основному на виробництві продукції тваринництва, поряд з яким культивується рослинництво (переважно картоплярство), однак його частка у валовому зборі є незначною. В районах передгірної зони Закарпатської області частка господарств, які функціонують у галузі тваринництва (Свалявський, Тячівський, Хустський райони), практично рівна з часткою селянських господарств в галузі рослинництва (Іршавський район). В низинних районах Закарпаття зосереджена найбільша кількість господарств, які внаслідок сприятливих природно-кліматичних, економічних та соціальних

умов виробляють основні обсяги продукції рослинництва. Найбільш успішними у галузі рослинництва серед низинних районів є Виноградівський, Берегівський та Мукачівський райони, що спеціалізуються на виробництві овочів та зернових.

Характерною особливістю земель Закарпатської області є лісистість та невисокий відсоток площ, придатних для сільськогосподарського виробництва – 451,6 тис. га, що складає 35 % від загальної земельної площі області [2]. Порівнюючи аналогічний показник у європейських країнах, слід зазначити, що на прилеглих до Закарпаття територіях країн ЄС частка земель, придатних для ведення аграрного виробництва, від загальної земельної площі становить близько 60 % – в Угорщині та Румунії, близько 40 % – у Словаччині та Польщі (рис.1).

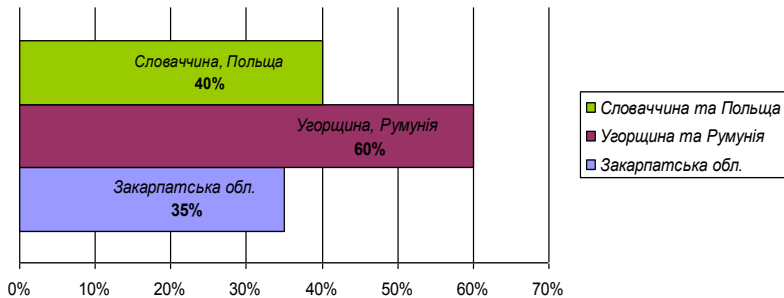

Рис. 1. Частка земель, придатних для ведення аграрного виробництва у Закарпатській області та прилеглих до регіону країнах ЄС [2, 3]

Для Закарпатської області характерна найменша по Україні площа орних земель, що становить близько 199,7 тис. га (44 % від загальної площі сільгоспугідь області порівняно з 56 % по Україні) [1, 2]. Площа сіножатей і пасовищ становить 224,8 тис. га, в тому числі сіножаті – 21 %, пасовища – 29 %. У структурі сільськогосподарських угідь області 6 % припадає на багаторічні насадження, площа яких становить близько

24 тис. га. Протягом 2000-2013 рр. відбулися суттєві зміни в структурі посівних площ регіону. Насамперед слід врахувати те, що вся посівна площа у господарствах усіх категорій зменшилася за період з 2000 року по 2013 рік на 2,76 %. Частка кормових культур у структурі загальних посівних площ скоротилася на 22,74 %, зокрема за рахунок кукурудзи (на 90 %) та однорічних трав (на 65 %). Частка зернових культур в загальній посівній площі зросла на 20,6 %. За аналізований період на 19 % зросла частка технічних культур у загальній посівній площі області, зокрема за рахунок соняшника (на 86,6 %). Частка картоплі та овоче-баштанних культур за аналізований період зросла на 19,35 % [2].

Структурні зрушення, які відбулися в розвитку сільської економіки внаслідок реформування земельних відносин в нашій державі призвели до появи ряду негативних тенденцій у аграрній сфері. Зокрема, у 2013 році кількість зайнятих у аграрному секторі економіки регіону дорівнювала 137,5 тис. осіб (в т.ч. 6,6 тисяч найманих працівників підприємств, установ та організацій), що за останні десять років скоротилася на 16 %, що в певній мірі корелює з низьким рівнем доходів працівників зазначеної галузі, де середній рівень заробітної плати становить близько 2500 грн. (близько 100 EUR у гривнях за поточним курсом НБУ). Частка доходів населення від продажу сільськогосподарської продукції протягом аналізованого періоду характеризувалася стабільною динамікою і у 2013 році склала 3,7 % від загального обсягу доходів домогосподарств Закарпатської області [2].

Протягом 2000-2013 рр. рівень продуктивності праці сільськогосподарських виробників Закарпатської області характеризувався тенденцією до скорочення і у 2013 р. склав 94,7 % проти 105 % на початок аналізованого періоду. Одним із індикаторів, що відображає рівень продуктивності праці в галузі показник доданої вартості в розрахунку на одного зайнятого (рис.2).

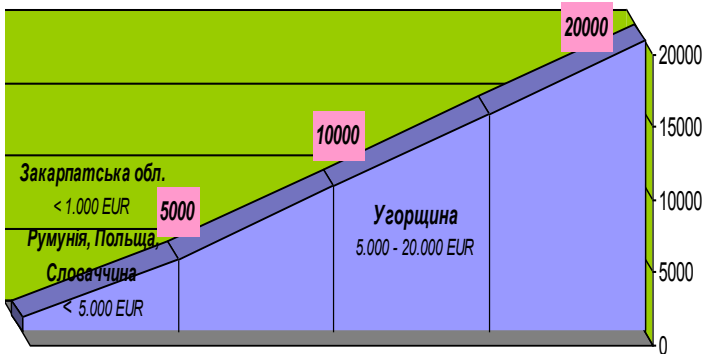

Рис. 2. Виробництво доданої вартості у сільському господарстві Закарпатської області та прилеглих до регіону країн ЄС [2, 3]

Як видно з рисунку 2, виробництво доданої вартості у розрахунку на одного зайнятого у аграрній сфері Закарпатської області складає близько 1000 EUR (у гривнях за поточним курсом НБУ), тоді як на прилеглих до області територіях країн ЄС ВДВ в розрахунку на одиницю робочої сили значно перевищує даний показник, зокрема в Угорщині складає від 5000 до 20000 EUR, у Румунії, Польщі та Словаччині – до 5000 EUR [3].

Негативною динамікою також характеризувався індекс продукції сільського господарства, що у 2013 році склав 100,8 % проти 105,4 % у 2011 р. та 108,3 % у 2000 р. Однак, порівняно з загальноукраїнським показником, що протягом аналізованого періоду скоротився на 15 %, динаміка індексу виробництва сільськогосподарської продукції в Закарпатській області характеризувалася відносною стабільністю (рис.3).

**Розвиток методів управління
та господарювання на транспорті
№ 2 (51), 2015**

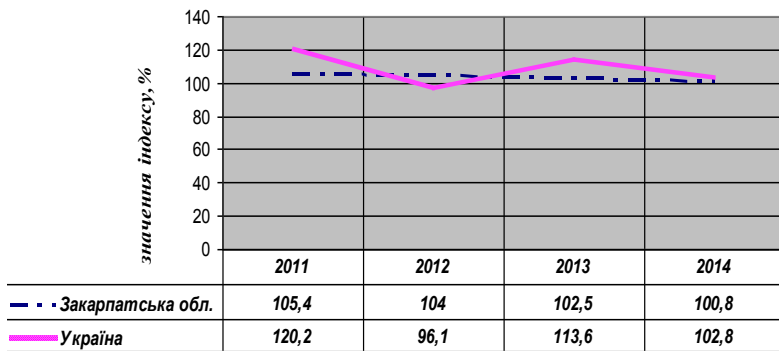

Рис.3. Динаміка індексу обсягів сільськогосподарського виробництва в Закарпатській області та Україні у 2011-2014 рр. [1, 2]

Слід зазначити, що функціонування аграрного сектору економіки регіону характеризується різноукладністю й базується на відповідних формах власності, способах їх використання та правових формах організації виробництва, що забезпечує певне нівелювання економічного спаду у сільському господарстві. Зокрема, станом на 2013 рік в аграрному секторі економіки Закарпатської області зареєстровано 1639 сільськогосподарських підприємств, кількість яких протягом 2001-2013 рр. скоротилася на 3,5 %. Кількість фермерських господарств в складі зазначених підприємств протягом аналізованого періоду зросла на 2,6 % і у 2013 році становила 1497 одиниці. Однак, не дивлячись на збільшення кількості фермерських господарств, найбільш чисельними суб'єктами господарювання в аграрному секторі економіки регіону залишаються господарства населення, частка яких у 2013 році склала 81,62 % від загальної кількості виробників сільськогосподарської продукції країни, незважаючи на їх скорочення протягом аналізованого періоду на 14,7 %. Зазначене підтверджується й динамікою темпів виробництва продукції сільського господарства, що протягом 2001-2013 рр. в усіх

категоріях господарств області мали тенденцію до зростання. Проте, якщо у сільськогосподарських підприємствах зростання темпів виробництва за аналізований період відбулося тільки на 17,7 %, то у господарствах населення воно становило 29 %. Існуюча ситуація має тенденцію до посилення. Зокрема, у 2013 році зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, виробленої господарствами населення, у 12 разів перевищувало зростання обсягів продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами [2].

Аналізуючи діяльність виробників сільськогосподарської продукції в регіоні слід зазначити, що у 2013 році в усіх категоріях господарств було вироблено продукції рослинництва на 2128,6 млн. грн. та продукції тваринництва на 2184,3 млн. грн. (обсяг виробництва сільгосппродукції в Україні дорівнює 34930 млн. грн.). Загалом, протягом 2000-2013рр. в структурі виробництва сільськогосподарської продукції Закарпатської області зберігався відносно рівномірний розподіл співвідношення продукції рослинництва та тваринництва, а також спостерігалася позитивна динаміка щодо зростання обсягів виробництва, в тому числі збільшення продукції рослинництва на 47,9 % та продукції тваринництва на 19,1 %. Зростання зазначених показників відбулося, насамперед, за рахунок виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення (близько 95 %, тоді як на фермерські господарства та сільгосппідприємства припадало відповідно 1,9 % та 2,8 % валового виробництва) (рис. 4).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що незважаючи на наявність значного потенціалу Закарпатської області щодо виробництва сільськогосподарської продукції, розвиток аграрної сфери регіону значно відстає від країн Євросоюзу, зокрема що стосується рівня освоєності земель, частки ВДВ, рівня заробітної плати та інших показників.

Найбільш важливою відмінністю є те, що аграрне виробництво в країнах ЄС здійснюється фермерськими господарствами

вами, в той час як вітчизняний аграрний сектор функціонує на засадах дрібнотоварного виробництва.

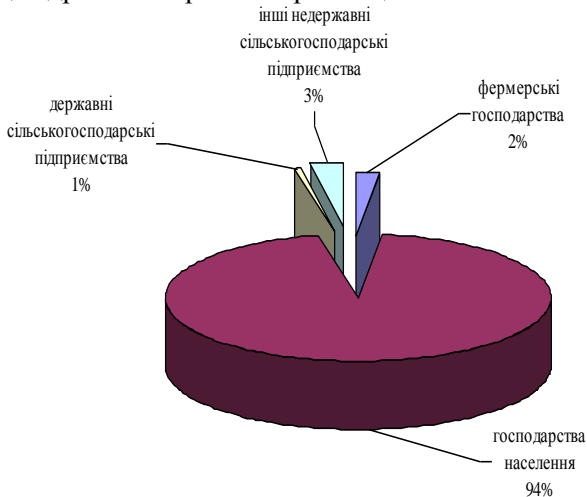

Рис. 4. Структура валової продукції сільського господарства за категоріями виробників Закарпатської області у 2013 році, % [2]

З огляду на це, необхідною є підтримка діяльності фермерських господарств та інших господарських структур, зокрема кооперативів. Так, слід зазначити, якщо в Закарпатській області на одного сільгоспвиробника в середньому припадає 1,5 га землі, а на фермера – близько 7,2 га землі, то в прилеглих до області країнах ЄС у користуванні фермерських господарств знаходиться: у Румунії та Польщі – менше 5 га сільськогосподарських угідь в розрахунку на одного фермера, в Угорщині – від 5 до 20 га сільськогосподарських угідь, у Словаччині – 40-100 га сільськогосподарських угідь [2, 3]. Така ситуація є свідченням високої забезпеченості фермерів ресурсом землі у Європі і належною їх підтримкою. З огляду на це, виникає необхідність щодо внесення суттєвих коректив в державну

політику підтримки аграрного сектору економіки нашої держави та регіону, яка повинна включати систему правових, фінансово-економічних та організаційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності господарювання в господарствах населення з метою їх подальшої трансформації у більш ефективні господарські структури, розвитку кооперації та кластерів, що з часом призведе не тільки до підвищення ефективності господарювання у аграрному секторі, але й сприятиме посиленню інтеграційних процесів у всіх сферах сільської економіки, підвищенню соціально-економічного розвитку на мікро-, мезо- та макрорівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Державна служба статистики України. – Електронний ресурс*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. *Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік / Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2014.*
3. *Eurostat regional yearbook 2014. Agriculture. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786409/KS-NA-14-001-11-EN.PDF](http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786409/KS-NA-14-001-11-EN.PDF)*

REFERENCES

1. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].*
2. *Hrynyk, H.D. (2014). Statystychnyy shchorichnyk Zakarpattya za 2013 rik. [Statistical yearbook of Transcarpathia, 2013]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, Holovne upravlinnya statystyky u Zakarpattsiy oblasti. – State Statistics Service of Ukraine,*

*Department of Statistics in the Transcarpathian region.
[in Ukrainian].*

3. *Eurostat regional yearbook 2014. [Agriculture]. www.ec.europa.eu/eurostat/. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786409/KS-NA-14-001-11-EN.PDF>*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2015

Рецензенти:

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
«Економіка підприємства та підприємництво на морському
транспорті» Одеського національного морського університету
Ю.О. Наврозова

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент
НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства ДВНЗ
«Ужгородський національний університет» **В.П. Міклова**